

Лиудпранд Кремонски

РАЗПЛАТА
ИСТОРИЯ НА ОТОН
ПРАТЕНИЧЕСТВО
В КОНСТАНТИНОПОЛ

Предговор, превод от латински и коментар
Лиляна Симеонова

№1 Лиудпранд Кремонски ▪

*Разплата * История на Отон * Пратеничество в Константинопол*

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор 7

РАЗПЛАТА

[ANTARODOSIS]..... 37

1. Първа книга 40

2. Втора книга 78

3. Трета книга 120

4. Четвърта книга 158

5. Пета книга 193

6. Шеста книга 223

ИСТОРИЯ НА ОТОН

[HISTORIA OTTONIS]

[De Ottone Rege] 235

ПРАТЕНИЧЕСТВО В КОНСТАНТИНОПОЛ

[RELATIO DE LEGATIONE

CONSTANTINOPOLITANA]..... 259

Показалец на личните имена 309

Показалец на географските наименования 323

Списък на съкращенията 331

Questo libro è stato tradotto grazie
ad un contributo alla traduzione assegnato
dal Ministero degli Affari Esteri italiano

Книгата е преведена с помощта на субсидия за превод,
отпусната от
Министерството на външните работи на Италия

ПРЕДГОВОР

НАСТОЯЩИЯТ ТОМ ВКЛЮЧВА ПРЕВОД НА ТРИ ОТ ОБЩО четирите запазени съчинения на Лиудпранд, дякон на Павия и по-късно – епископ на Кремона. Това са „Разплата“, „История на Отон“ и „Пратеничество в Константинопол“. Четвъртото съчинение – великденска беседа, в която авторът води задочен богословски диспут с евреите – не е представено в този том поради твърде специфичния си характер. Българският превод е направен по латинския текст в „Събрани съчинения на Лиудпранд Кремонски“, издадени под редакцията на Паоло Киеза¹.

Макар и спорадично цитиран у нас, и то най-вече във връзка с византийската и българската история от късния IX до края на 60-те години на X в., Лиудпранд като цяло остава малко известен за българския читател. Откъслечното позоваване на един или друг пасаж от неговите съчинения не дава ни най-малка представа за това, че в действителност той вмества събития и личности от тукашните земи – от Източната Римска империя, а понякога и от нейната съседка България – в общия контекст на европейската история.

¹ *Liudprandi Cremonensis opera omnia*. Cura et studio P. Chiesa [Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis CLVI] (Turnhout: Brepols, 1998).

СВЕТЪТ В СЪЧИНЕНИЯТА НА ЛИУДПРАНД

Времевият хоризонт в съчиненията на Лиудпранд се вмества, общо взето, в периода от 80-те години на IX до края на 60-те години на X в., въпреки че понякога той се позовава на събития и личности от една или друга по-ранна епоха, за да развие определена своя теза. Затова пък географският му хоризонт е твърде широк и се простира чак до границите на света, или поне на онези части от средновековния свят, с които тогавашните наследници на Западната Римска империя са имали отношения. За Лиудпранд Европейският континент е една голяма шахматна дъска, на която той разполага своите „герои“, като ходовете им или предопределят редуващите се събития, или са следствие от тях. А над всичко стои Бог, който от време на време се намесва, за да въздаде всекиму заслуженото.

В центъра на повествуването най-често стои родното Северноиталианско кралство на Лиудпранд, което той нарича ту с официалното му име *Regnum Italicum*, ту само „Италия“. Историята му, видяна през очите на Лиудпранд, се състои от несекващи размирици и кръвопролитни граждански войни, узурпирания на трона от чужденци или амбициозни местни аристократи, военни интервенции от страна на германските съседи, нападения на „варвари“ и пирати, интриги, заговори, предателства, убийства и наред всичко това – не една и две любовни истории.

Лиудпранд често поглежда и към случилото се или случващото се отвъд Алпите, в Германия – силното кралство на източните франки, което периодично изпраща войски през планинските проходи, за да се намесва както в „италианските работи“, така и в избора на римските папи, и което все повече се стреми да играе водеща роля на европейската сцена. В определен момент Германия става втора родина на изгнаника Лиудпранд. На нейния владетел Отон I (936–973) той служи вярно, като междуременно описва и ред събития от източнофранкската история и най-вече онези, които са пряко свързани с т.нар. Саксонска (или Отонова) династия.

В Лиудпрандовите съчинения присъства и Рим от онзи най-мрачен период в своята история, който един църковен историк от XVI в., Цезар Бароний, нарича *saeculum obscurum* ('тъмен век'). Но Цезар Бароний едва ли щеше да бъде толкова суров в оценката си за ставащото в Рим през X в., ако негов основен източник за онази епоха не бе Лиудпранд, който описва Вечния град като място на интриги и заговори, на често променящи се съюзи, основани на моментни общи интереси, родствени връзки или любовни афери, на бракове по сметка и нескончаеми борби между фракциите на римския нобилитет, често съпроводжани от градски безредици и изблици на насилие. Някогашният славен Рим, в който дошли апостолите Петър и Павел, се бил превърнал в град, подчинен на тирани и куртизанки, в който цари беззаконие. Църквата на св. Петър пък била изгубила предишния си авторитет, тъй като попаднала под властта на алчни и безскрупулни хора. (За възстановяването на престижа и властта на Римската църква по-късно Лиудпранд възхвалява Отон I, комуто служи.)

Константинопол – Новия Рим, също заема важно място в съчиненията на Лиудпранд, тъй като той два пъти посещавал византийската столица и прекарал немалко време в нея. В зависимост от успеха или неуспеха на дипломатическата си мисия обаче, Лиудпранд описва този град ту като величествен, блестящ и щастливо управляван от премъдри владетели, ту напротив – като изгладнял, лъжовен, западнал и подвластен на негодни управници.

В разказите на Лиудпранд присъства и останалата част от Апенинския полуостров – както Северът, така и Югът с лангобардските княжества Капуа и Беневенто и отвъдморските византийски владения Апулия и Калабрия. Натъкваме се на сицилийските араби и на сарацините от пиратските гнезда във Фраксинето и на Монте Гарилано; научаваме за Провансалското кралство (Долна Бургундия) и за кралството на Двете Бургундии, а също и за херцогство Аквитания, Кордовския халифат и християнските кралства на Пиренеите. Специално внимание е отделено на унгарците – жестокия, кръвожаден, свиреп и алчен народ, който с набезите си тормозел не само Апенините, но и половин Евро-

па. Място в Лиудпрандовия разказ са намерили англо-саксите, датчаните, славянските племена, намиращи се под властта на източните франки, моравците, българите, гърците, русите, арабите от Близкия изток, испанските маври. С други думи, едва ли има народ или страна от онази епоха, които да не са вместени в историческата панорама на Лиудпранд Кремонски – най-известния историк от Италианското средновековие.

ЖИВОТ И ДЕЛО НА ЛИУДПРАНД

За живота на Лиудпранд, чието светско име може би е било Люцо или Луцио, се знае почти само това, което той споменава за себе си по един или друг повод. Не е известна нито годината на раждането му, нито годината на смъртта му. Тъй като произхождал от семейство, приближено до кралския двор в Павия – столицата на Северно-италианското кралство, Лиудпранд от малък бил въведен в атмосферата и нравите на дворцовия живот. Това очевидно е оставило траен отпечатък върху него, както личи и от съчиненията, които е написал в зряла възраст. Читателят сам ще се убеди, че в тях прозира склонността му да дава ухо на всякакви слухове и в същото време да не приема нищо от случващото се на доверие, да бъде пристрастен, ироничен и дори саркастичен в оценките си за събития, за които смята, че са плод на сложни политически ходове, ако не и интриги.

Лиудпранд не казва кои са били учителите му, но от стила и езика му се вижда, че е получил максимално високо за времето си образование. Не казва и коя е била майка му, не споменава за братя и сестри или други роднини. Мимоходом споменава баща си – дипломат, който, след като се завърнал от успешна мисия в Константинопол, се оттеглил в манастир и там не след дълго починал, оставяйки го невръстен сирак. Малко повече сведения дава за втория си баща – също дипломат, който пътувал до Константинопол по времето на Роман I Лакапин (920–945), за да уреди брака между престолонаследника Роман II и Берта, извънбрачна дъщеря на ита-

лианския крал Хугон Провансалски (924–947). Изглежда, че пастрокът е изиграл важна роля за бъдещото развитие на Лиудпранд. Като за начало той платил значителна сума пари, за да уреди малкия си доведен син на служба при крал Хугон, вероятно като паж. А пък кралят, който обичал „благозвучието“, бил запленил, ако се вярва на Лиудпранд, от сладкогласното пеене на момчето. Лиудпранд обаче премълчава какви облаги е очаквало да получи семейството му в замяна на това, че той служи при краля на Северна Италия. Не съобщава и кога и при какви обстоятелства се е посветил – по своя воля или по волята на родителите си – на служба на Църквата и е започнал да се изкачва по стълбицата на нейната йерархия.

В по-сетнешния си живот той щял да се изяви не само – или не толкова – като църковник, колкото като пратеник на светски владетели, още повече че през онази епоха единият вид кариера не изключвал другия и духовни лица нерядко заемали светски длъжности или изпълнявали поръчения на крале и императори.

Тук отново трябва да кажем няколко думи за ролята, която вторият баща е изиграл в живота на подрастващия Лиудпранд. На младежа силно впечатление му правели разказите на пастрока му за дипломатически пратеничества и особено за пратеничеството до император Роман Лакапин. Дипломатията през Средните векове, така или иначе, била наследствено поприще. Тъй като все още липсвали специални дипломатически школи, в които да се обучават бъдещите дипломати, придобитите от по-ранните поколения знания за нравите и обичаите, за историята и културата на даден народ се предавали по наследство вътре в рода – от баща на син, от чичо на племенник. Така се формирали цели родове от потомствени дипломати – специалисти по определена страна и нейното население. Те поддържали отношенията между своята и съответната чужда страна, като пътували дотам – кога за рутинна размяна на посещения, кога за изпълнение на конкретна мисия. Така и Лиудпранд получил от разказите на пастрока си първите си знания за византийския двор и неговите нрави – знания, които по-късно щели да му бъдат полезни.

Когато Хугон Провансалски бил прогонен от Италия, на трона го наследил синът му Лотар. Но твърде младият Лотар II Ита-

лиански (948–950) бил крал само по име, т.е. номинален владетел на страната. На практика управлението било поето от Беренгар – маркграф на Иврея и негов настойник. Когато „настойникът“ застанал начело на Италия, пастрокът на Лиудпранд отново пожертвал значителна сума – този път, за да вреди доведения си син на служба при Беренгар. В историографията битува мнение, че Лиудпранд може дори да е бил канцлер на Северноиталианското кралство, но в изворите няма сведения в подкрепа на това твърдение. Така или иначе, Лиудпранд ще да е бил достатъчно приближен на Беренгар, та той да реши да го направи свой пратеник до византийския император Константин Порфирогенет (913–959). По това време Константин VII вече управлявал самостоятелно, а неговият тъст – властният Роман Лакапин – заедно с двамата си сина бил изпратен в манастир.

В навечерието на подготвяното пътуване до Константинопол станало ясно, че Лиудпранд не знае гръцки. Но щом Беренгар съобщил на Лиудпрандовия отец, че изборът му за пратеник до Византия е паднал върху Лиудпранд, който във всяко друго отношение е много подходящ, само дето не знае езика, пастрокът веднага изявил желание да похарчи половината си богатство, само и само да може доведеният му син, който вече бил усвоил тънкостите на латинския, да научи и гръцки. Или поне така представя нещата Лиудпранд, ако може да му се вярва.

В крайна сметка не се стигнало до подобна саможертва от страна на втория баща на Лиудпранд. Снабден с богати дарове, но закупени не от Беренгар, а от пастрока му, Лиудпранд, по това време дякон в Павия, заминал за столицата на Източната Римска империя. Там прекарал една чудесна, незабравима година. Натрупа много впечатления от византийския двор, от тамошния церемониал и архитектура и дори от начина, по който се охранявали палатът и градът като цяло. Научил и малко гръцки, като със знанията си по този език по-късно щял да парадирва в своите съчинения. Лиудпранд обаче никъде не споменава каква е била целта на това негово първо пратеничество в Константинопол. Възможно е да става дума за рутинно посещение, без конкретна мисия, само

колкото да се поддържат дипломатическите отношения между Северноиталианското кралство и Византия.

Лиудпранд не съобщава и на какво се дължал настъпилият скоро след завръщането му от Византия разрыв между него и Беренгар. По това време в Северна Италия за кой ли път ставали промени. През ноември 950 г. крал Лотар II починал при неизяснени обстоятелства в Торино. Само три седмици след смъртта на младежа, през декември 950 г., маркграфът на Иврея бил официално коронован като крал на Италия и започнал да управлява под името Беренгар II (950–961). Синът му Адалберт бил обявен за съвладетел на баща си. Из страната пък се ширели слухове, че младият Лотар е бил отровен по заповед на Беренгар, който искал да му отнеме трона. По думите на Лиудпранд, новите владетели на Италия – Беренгар II и Адалберт – подложили на гонения и на всевъзможен тормоз не само него самия, но и семейството и приятелите му. Причина за това може да е била лоялността на Лиудпрандовата фамилия към вече свалената Провансалска династия, която била представлявана от Хугон и сина му Лотар II.

Възможно е Лиудпранд и неговите близки да са побързали да засвидетелстват лоялността си и към крал Отон I, който през септември 951 г. влязъл с войската си в столицата Павия и също бил коронован за крал на Италия. Не след дълго във владетелските грамоти на Отон щяло да се появи понятието *Regnum Italicum nostrum* – „нашето (т.е. на германската корона) Италианско кралство“. Беренгар II и неговият син Адалберт били обявени за Отонови васали. На всичкото отгоре Отон се оженил за младата вдовица на Лотар II, Аделаида Бургундска, която до този момент Беренгар се опитвал всячески да принуди да се омъжи за сина му Адалберт – не за друго, а за да получи самият той подкрепа от страна на кралството на Двете Бургундии. Не минала и година обаче, когато през август 952 г. Отон върнал титула „крал на Италия“ на Беренгар II, но го задължил да му плаща дан – една огромна за времето си сума.

През следващите няколко години нещата в Северноиталианското кралство не вървели към успокояване, а напротив – растял броят на недоволните от Беренгаровото управление. Отношенията между

фракцията, към която принадлежали Лиудпранд и близките му, от една страна, и Беренгар II и Адалберт, от друга, продължавали да се влошават. Най-сетне, в 956 г. Лиудпранд се видял принуден да напусне родната си Италия и да емигрира в Германия, където пристигнали и други репресирани от Беренгар италианци – както светски лица, така и духовници. Отон I направил Лиудпранд свой довереник, а по-късно – и епископ на Кремона. (Вземите, подвластни на германската корона, епископите били назначавани лично от Отон, а не избирани на църковен събор, както е според канона. Освен това Отон правел епископите графове: така, давайки им и светски длъжности, той ги обвързвал пряко с централната власт и те ставали зависими от краля, т.е. от самия него.) По онова време Лиудпранд едва ли е предполагал, че скоро ще се окаже въввлечен във водовъртежа на голямата европейска политика, от който няма да се измъкне до края на дните си.

И така, в края на 961 г. Лиудпранд придружил Отон в похода му до Рим. Там, пред стените на града, на 31 януари 962 г. той станал свидетел на подписването на т.нар. *Diploma Ottonianum*: документ, според който папа Йоан XII (955–964) се обявявал за духовен глава на Църквата, а Отон I – за неин светски закрилник. Два дни по-късно, на 2 февруари 962 г., Лиудпранд присъствал и на коронацията на Отон за свещен римски император. Неизвестно защо обаче, Лиудпранд никъде в писанията си не споменава, че по това време е била коронована за императрица и Аделаида, съпругата на Отон – акт, който представлявал прецедент в историята на Западноевропейското средновековие².

Сега вече изглеждало, че нещата и в Северна Италия, и в Рим вървят към успокояване: скандалният и неуравновесен папа Йоан XII – син на римския диктатор Алберих и внук на куртизанката Мароция – бил поставен под контрола на германския владетел; съюзът на папата с двамата италиански „тирани“ бил разрушен, като единият от тях, Беренгар, се затворил в крепостта Сан Лео в Еми-

² Като цяло обаче женските персонажи имат силно изразено присъствие в описваните от Лиудпранд събития. Вж. E. Colonna, *Figure femminili in Liutprando di Cremona – Quaderni medievali* 14 (1982), 29–60.

лия-Романя, а другият, Адалберт, избягал и се укрил при сарацините пирати във Фраксинето, в Прованс. В този момент не само мисията на Отон по умиротворяването на Рим изглеждала изпълнена, но и самият той и жена му били короновани за императори августини. Лиудпранд, от своя страна, можел да си откъдне, понеже смятал, че омразният му Беренгар II и неговото семейство повече няма да тиранизират „Италия“: под това име, както отбелязах, Лиудпранд винаги разбира Северноиталианското кралство.

Съдбата обаче била решила друго. Едва отдалечили се на известно разстояние от Рим, до Отон и неговите хора дошла вестта, че папа Йоан XII се е отметнал от постигнатите договорености, и още по-лошо – пуснал е в града завърналия се от изгнание Адалберт, сина на Беренгар II. Отон обърнал войската си и отново се насочил към Рим, но междувремето папата успял да избяга и да се укрие в имението си в Тиволи. Свиканият в негово отсъствие църковен събор в Рим формално бил председателстван от свещения император Отон I. Лиудпранд уж само трябвало да превежда на латински какво казва императорът, тъй като римляните не разбирали неговия „саксонски“. В действителност, ако се вярва на Лиудпранд, той самият ръководел съборните заседания, на които били обсъждани грешките и безобразното поведение на отсъстващия папа. След като към Йоан XII няколко пъти били отправени покани да се яви пред събора и лично да се защити, на които папата не отговорил, на 6 ноември 963 г. той бил лишен от сана си. Скоро след това на негово място бил поставен Лъв VIII (963–965) – бивш мирянин, който бил служител на Църквата и протезе на Отон. Само в рамките на един ден този човек трябвало да бъде ръкоположен в шест последователни църковни чина, преди да се пристъпи към избора му за папа.

Лиудпранд подробно описва тези събития и с престомена скромност предава собствената си роля в техния развой, като говори за себе си в трето лице, единствено число. Той обаче пропуска да спомене, че и свалянето на Йоан XII, и изборът на Лъв VIII са били проведени в разрез с каноните. А и как би могъл да каже такава неща, при условие че по ред други поводи е критикувал

свои събрата епископи за далеч по-маловажни канонични нарушения? Всъщност Лиудпранд има склонност да премълчава собствените си грешки или тези на приятелите си и да изтъква грешките на своите опоненти.

Отон и неговите хора едва били успели да се оттеглят от Рим, когато наскоро избраният папа Лъв VIII се явил при императора, твърдейки, че е напуснал града от страх за живота си. Римляните били признали за законен наместник на св. Петър завърналия се Йоан XII, а пък той на нов църковен събор (26 февруари 964 г.) дори анатемосал „антипапата“ Лъв. Обаче не след дълго, през май 964 г., Йоан бил застигнат от позорна смърт, достойна за насилник и развратник като него. Докато една нощ се забавлявал с жената на друг мъж извън стените на Рим, дяволът взел един камък и силно го ударил в слепоочието. Осем дни по-късно Йоан XII починал от нараняването си. След смъртта му римляните набързо избрали нов папа: това бил Бенедикт V (22 май – 23 юни 964).

Отон отново се отправил към Рим, чиито градски порти обаче се оказали затворени пред него. След обсада градът бил превзет. Последвала жестока разправа с онези, които били поддържали Йоан XII и Беренгаровия син Адалберт. На пореден църковен събор Бенедикт V бил свален, а на престола на св. Петър императорът отново сложил протезето си Лъв VIII. Бенедикт пък бил отведен от Отон в Германия и там – поставен под опеката на архиепископа на Хамбург и Бремен: това обаче станало едва през януари 965 г.

Но на папа Лъв VIII не му било писано дълго време да остане начело на Църквата. Той починал на 1 март 965 г., по-малко от осем месеца след като повторно заел Римската катедра. Скоро на онзи свят го последвал и заточеникът Бенедикт V, който починал на 4 юли същата година – по времето, когато една римска делегация пристигнала в Германия с искане той да бъде освободен, за да застане отново начело на Църквата. За сетен път трябвало да се свиква църковен събор и да се избира папа. За да представляват свещения император Отон I на този събор, в Рим пристигнали епископите на Кремона и Шпайер – Лиудпранд и Отгар.